

ІСТОРІЯ

УДК 94 (420) «.../1066»

Богдан БОДНАРІЮК

ЗАРОДЖЕННЯ ЧЕРНЕЧОГО САМІТНИЦТВА В ГАЛЛІЇ У V СТ.

(НА ПРИКЛАДІ «VITA PATRUM JURENSIUM») (II)

В статті розглядаються питання, пов'язані з процесом виникнення і становлення християнського чернечого самітництва на території Галлії в V ст. Крім того, автор аналізує особливості та характерні риси аскетичної практики перших галльських анахоретів, використовуючи дані, які містяться в «Житті юрських Отців».

Ключові слова: аскетизм, чернецтво Галлії, християнське самітництво, агіографічна література, преп. Роман, преп. Лупікін, подвижництво.

Богдан БОДНАРІЮК

ЗАРОЖДЕНИЕ МОНАШЕСКОГО ОТШЕЛЬНИЧЕСТВА В ГАЛЛИИ В V В.

(НА ПРИМЕРЕ «VITA PATRUM JURENSIUM») (II)

В статье рассматриваются вопросы, связанные с процессом возникновения и становления христианского монашеского отшельничества на территории Галлии в V в. Кроме того, автор анализирует особенности и характерные черты аскетической практики первых галльских анахоретов, используя данные, которые помещены в «Житии юрских Отцов».

Ключевые слова: аскетизм, монашество Галлии, христианское отшельничество, агиографическая литература, преп. Роман, преп. Лупикин, подвижничество.

Bohdan BODNARIUK

FORMATION OF THE MONASTIC ANCHORET IN GALLIA IN THE V C.

(ON EXAMPLE «VITA PATRUM JURENSIUM») (II)

This article deals with questions connected with the process of the appearing and formation of Christian monastic anchoret on the territory of Gallia in the V c. Besides that, the author analyses the peculiarities and characteristic features of ascetic practice of the first Gallian anachorets, using the facts contained in the «Living of Jurassic Paters».

Keywords: asceticism, Gillian monasticism, Christian anahoretyzm, agiographical literature, St. Roman, St. Lupikin, selfless devotion.

Продовжуючи розпочатий у попередній публікації¹ комплексний аналіз «Життя юрських Отців» («*Vita Patrum Jurensium*») [27], складеного анонімним автором близько 520 р. й присвяченого ранній (кінець IV–V ст.) історії галльського чернецтва, необхідно зазначити, що біля його витоків, згідно зі свідченнями більшості тогочасних агіографічних джерел, стояли два відомих на Заході подвижники аскези – преп. Роман і преп. Лупікін. У межах окресленої проблематики зупинимось на висвітленні деяких морально-етичних аспектів з точки зору перспектив кінційної аскетичної практики, які характеризують мотивацію вчинків Романа. Оскільки стрижневою складовою «Життя юрських Отців» є дидактичне відтворення духовно-світоглядних орієнтирів фундаторів і перших adeptів християнського самітництва на території Галлії, наведемо декілька типових прикладів.

У «Житті», зокрема, описується епізод, коли один зі старших ченців докоряє преподобному Роману, що той «надто багатьох» приймає до обителі й не здійснює ретельного відбору неофітів. Через відповідь аскета анонім визначає чернечі пріоритети, котрі подвижник прищеплював братам, а також окреслює ряд поширених спокус, які приваблювали останніх.

Ось дещо риторичний монолог Романа, з яким він звернувся до старця: «Скажи мені, о ти, котрий бажаєш, щоб у нас була така маленька община: чи здатний ти серед усієї братії, котру бачиш навколо себе в нашій общині, зробити відбір та розмежування, щоб утворити дві групи, про які ти говориш, немов, випробовуючи одного за іншим, ти міг у досконалості (безпомилково. – *Б.Б.*) відділити, ще до їхньої смерті, виявлених святих або недбалих? ... Хіба ти не бачив тут деяких ченців, які ревно віддали себе життю за правилами, й котрі згодом, поступово сповзаючи у теплохладність, попрали їх? Скільки разів також брати йшли з общини під дією (впливом. – *Б.Б.*) протилежного пориву! І з цих останніх, як багато разів бачили ми того чи іншого брата, котрий залишає світ й приходив до нас і один, і два, і три рази, і незважаючи на це, який знов знаходить мужність уперто домагатися лаврів переможця у званні, котре, так давно було, залишив!

Деякі також, не накликаючи на себе докору, повернулися, але не до своїх хиб, а у свої рідні землі й дотримувались там нашого статуту з такою любов'ю та ревністю, що будучи зведені на ступінь священства обранням і любов'ю вірних, вони керують з великою достойністю монастирями й церквами Христовими ... Й чи не бачив ти зовсім у власному нашому монастирі, що трапилися з Максентієм?

¹ Див.: Боднарюк Б. Зародження чернечого самітництва в Галлії у V ст. (на прикладі «*Vita Patrum Jurensium*») (I) // Древности 2006-2008. Харьковский историко-археологический ежегодник. – Харьков: Харьковское историко-археологическое общество, ООО «НТМТ», 2008. – С. 67-77.

Після того, як він поклав (через обітницю. – *Б.Б.*) на себе подвиги і нестатки, нечувані в Галлії, з постійними чуваннями, після того, як показав (виявив. – *Б.Б.*) непослабну ревність в читанні, – піддавшись умовлянням пристрасті погорди, він став здобиччю наймерзнішого з демонів і своєю безумністю й несамовитістю далеко перевершив тих, про кого лише нещодавно мав піклування, коли його могутність була плодом його заслуг: зв'язаний пасками та мотузками теми (обов'язку. – *Б.Б.*), кого він колись зцілив силою Господньою, він був врешті-решт звільнений від злого духу помазанням святим елеєм. Тому пізнай, що це – та сама погорда, що навіюється дияволом, який таємно (непомітно для ока. – *Б.Б.*) підбурює тебе, і що твій випадок не сильно різниться від Максентієвого» [27, Глл. 29, 32-34].

Організація справжнього монастиря в Агаунумі (на відміну від окремих келій навколо базиліки, як було в часи преп. Романа) датується дослідниками першими роками VI ст., коли статут «незасинаючих» (латиною – «*laus perennis*», безприпинний спів псалтирі) було перенесено туди з Константинополя і запроваджено майже без змін [38, с. 202]. Монастир Кондадско одночасно відрядив до Агаунуму сто ченців для утворення одного з дев'яти хорів, які змінювали один одного в псалмоспіві [38, с. 203].

За роки свого подвижництва, крім Кондадско, Роман разом із Лупікіном заснували також обитель в Лауконі (де частіше мешкав останній), монастир Романмутьер (на гірській території нинішньої Швейцарії (див. мал. 1); його ктиторами після смерті Романа також виступили бургундський король Хільперік, котрий правив у Женеві в 476-477 рр., і донька Хільперіка Св. Клотильда, дружина короля Кловіса), й жіночий монастир Св. Іоли [34, с. 149]. Однак у V ст. найбільшим чернечим осередком на землях Галлії залишався великий чоловічий монастир Кондадско; гроші на зведення обителі пожертвували як галло-римські магнати, так і місцеве населення [34, с. 149-150].

Преп. Романа смерть застала в жіночому монастирі, куди він, як фундатор, прибув попрощатися зі своєю сестрою Іолою [24, Гл. 60]; це сталося 460 р. На відміну від «Життя юрських Отців», Св. Григорій Турський у біографії Романа, вміщеній у «Житті Отців», не згадує цю обитель, оскільки на час написання свого агіографічного опусу її, вірогідно, вже не існувало. Разом з тим, єпископ Турський розповідає про поховання преп. Романа поза стінами монастиря (див. мал. 2 і мал. 3.1), куди «жінки мали вільний доступ, дбаючи про мощі святого» [2, с. 189]. День поминання Романа – 28 лютого, в один день з преп. Іоном Кассіаном Римлянином (у невисокосні роки), чий «Правила» він першим поширив у Галлії [34, с. 153].

Серед насельників, які напучувались в аскезі двома святителями, традиційно практикувалась повна морально-етична одностайність, котра ґрунтувалась на самопожертві (духовній жертвовності в ім'я Спасителя. – *Б.Б.*) й успільненні майна. «Житіє» так фіксує означену практику: «Згідно зі звичаєм апостольських часів, жоден (неофіт або насельник. – *Б.Б.*)

не міг сказати: «це моє». Відмінність одного від іншого полягала лише у володінні тим чи іншим ім'ям без уваги до стану (майнового цензу. – *Б.Б.*) або походження. Задовольняючись своїм жебрацтвом, вони (святі. – *Б.Б.*) проявляють однаковість у любові та вірі з такою гарячністю, що якщо якийсь брат повинен буде за дорученою йому справою вийти на вулицю в холодну погоду або якщо тільки-но повернеться весь змоклий під зимовим дощем, то кожний з готовністю віддає свою найзручнішу й суху одягу і скине з ніг взуття, щоб зігріти і заспокоїти тіло брата до того, як він сам подумає про себе» [27, Гл. 112-113].

Преп. Лупікін керував монастирями ще двадцять років після смерті Романа й почив (480 р.) у глибокій старості, до останніх днів свого життя перебуваючи в суворій аскезі. Навіть будучи тяжко хворим, він відмовляв собі у можливості «тішитися малою кількістю меду з водою» [27, Гл. 114]. Лупікіна поховали в монастирі Лавкон, де 1689 р. частина його мощей була наново відкрита (див. мал. 3.2) разом із надгробком і перепохована в приходській церкві Сен-Люпіцина; день поминання святого – 21 березня.

Третій з великих юрських Отців преп. Євгенд, котрий так само відіграв суттєву роль у розвитку чернецтва на Заході, був «подарований» (традиція «дарувати» або «присвячувати» дітей, віком від п'яти років, монастирю сформувалась в Західній Церкві наприкінці IV ст.) обителі своїм батьком, місцевим пресвітером, ще за життя преп. Романа, і не залишав її до кінця життя; помер преп. Євгенд 530 р., на 63 році аскетичного подвижництва [38, с. 301]. В монастирі він «стяжав (здобув. – *Б.Б.*) міцні знання не лише в латинських книгах, але також і в грецькій риторичі» [27, Гл. 126].

Доречно підкреслити, що знання людиною грецької мови для Галлії V ст. було рідкістю, скоріш винятком [52, с. 81]. З другого боку, цей факт дозволяє припустити, що зв'язок із грецьким (православним) Сходом був ще досить відчутним в юрських гірських монастирях тієї епохи, хоча агіографічні джерела [18, 21, 24] розповідають про практику читання галльським чернецтвом творів Східних Отців переважно у латинських перекладах. Відомо, що щоденне читання в монастирській трапезній – звичай, введений преп. Євгендом. Він «наслідував древнім Отцям», зокрема Св. Василю Великому, єпископу Кесарійському [27, Гл. 169], тоді як у часи преподобних Романа і Лупікіна зберігалось традиційне, згідно з практикою єгипетських монастирів, мовчання [34, с. 160].

Згодом до «канону» дидактичного читання, поширеного в середовищі юрського чернецтва, увійшли (до кінця V ст.) постанови Св. Василя Каппадокійського («Великі і Малі чернечі правила»), постанови т.зв. святих лерінських Отців, духовні «Настанови» й напучувальні «Слова» знаменитого сирійського подвижника та ідеолога киновітства – Св. Пахомія Великого та «Правила» Св. Іоана Кассіана [27, Гл. 174]. Отже, якщо преп. Роман починав свій чернечий подвиг і аскетичну практику лише з

2-3 книгами, то вочевидь, його наступники мали вже досить непогано укомплектовану святоотечеську бібліотеку, котра нараховувала до трьох-чотирьох десятків богословських праць і чернечих статутів.

У своєму подвижництві преп. Євгенд додержувався суворих правил аскетів-попередників: чування його були тривалими [27, Гл. 130], а їв він один раз на день, «іноді вдень, разом з усіма, коли (святитель. – Б.Б.) відчував себе втомленим, іноді ж увечері разом з ченцями, котрі сходилися на другу трапезу» [27, Гл. 131]. У Євгенда була лише одна одежа, яку він носив, поки та не зношувалася [27, Гл. 127], взуття – «жорстким та грубим, по образу (за взірцем. – Б.Б.) древніх Отців. Гомілки його були обв'язані обмотками, а ступні – в сандаліях. Проте, до служб вранішньої і часів він приходив завжди, навіть у найлютіші морози або коли все було вкрите снігом, не маючи на своїх оголених ногах нічого, крім дерев'яних калош на галльський манер. Таким самим було його взуття і коли, досить часто, в ранні години він далеко ходив по снігу, щоб відвідати братське кладовище й помолитися там» [27, Гл. 129].

Подібно Роману і Лупікіну, преп. Євгенд мав дар чудотворця, і «слава його була великою, вийшовши за межі Кондадиско» [27, Гл. 146]. У подальшому, з VI ст., до могили святого стікалися численні прочани; їх було так багато, що вони, «здавалося, перевищують кількістю місцевих ченців» [27, Гл. 147].

За твердженням «Житія», преп. Євгенд керував подвижниками аскези та неофітами із розсудливістю, далекоглядністю і мудрістю: «він докладав усіляку турботу, щоби визначити кожному ченцю ті функції або справи, до котрих він знаходив їх більше наділеними дарами Святого Духу. Так миролюбивому і лагідному брату (святителю. – Б.Б.) давався такий послух, де переваги його лагідності й терпіння не зводилися б нанівець гарячністю його нетерплячого співнасельника. Чи знаходив інших (монастирських братів. – Б.Б.), позначених пороками погорди та марнославства? Він не дозволяв їм жити окремо через побоювання, що переповнившись згубним почуттям (гріховністю. – Б.Б.), вони можуть впасти ще нижче у більш серйозні провини, навіть не усвідомлюючи своїх гріхів і вад, незважаючи на багаторазові публічні осуди.

Чи дізнавався він, між тим, що деякі брати, піддавшись людській слабкості, зазнали нападів болісного смутку? Він несподівано й навмисно показував таку незвичайну веселість і радість, зігрівав серце нещасних словами настільки святими та солодковтїшними, що останні, очистившись від найзгубливішої отрути смутку, знаходили себе зціленими від свого гірко-го песимізму, мовби помазанням якимось цілющим елеєм. Але ті ченці, чия поведінка була надто вільною, ті, хто був надто легковажним, завжди знаходили в авві більше різкості й суворості» [27, Гл. 149-150].

В період абатства преп. Євгенда, на межі V та VI ст. (близько 500 р.), відбулась одна подія, котра призвела до зміни «епох» у західному чернецтві. Ця подія стала своєрідним організаційним «вододілом», засадни-

чою межею, між менш структурованим та децентралізованим напівсамітницьким чернецтвом лаврського типу IV та V ст., яке значною мірою залежало від особистих якостей своїх видатних фундаторів, – Св. Мартіна Турського, преп. Гонората Арльського, преп. Романа, преп. Лупікіна, – та більш суворого гуртожитного (киновійного) чернецтва VI-VIII ст. [42, с. 39].

Ця подія – повне знищення під час великої пожежі монастиря Кондадиско [42, с. 40]. Невідомий автор «Життя юрських Отців» пише з даного приводу: «Оскільки він був збудований з дерева і не лише складався з келій, що щільно примикали одна до одної, а й був надбудований другим ярусом, то настільки раптово перетворився на попіл, що до наступного ранку не тільки нічого не залишилось від будівель, але й сам вогонь майже зовсім згас» [27, Гл. 162].

У ті часи в монастирі мешкало стільки насельників, що і без пожежі східний лаврський ідеал ченця, який майже цілодобово перебуває у своїй окремій келії, став на практиці нездійсненим: келії замість того, щоб розташовуватись на відстані «кидка каменя» (стара скитська традиція), нагромаджувались і тіснились, «налізаючи» одна на одну. Враховуючи дану архітектурну «специфіку», преп. Євгенд, після завершення будівельних робіт по відновленню обителі, ввів у ній більш суворий гуртожитний статут, у дусі Св. Пахомія Великого, з метою зміцнити монастирську дисципліну і зменшити кількість порушників чернечих обітниць.

«Відмовившись, – фіксує агіографічне джерело, – слідувати в цьому (в типі устрою. – *Б.Б.*) прикладу східних архимандритів (у першу чергу – анахоретним «Правилам» Св. Антонія Великого. – *Б.Б.*), він рішучіше підпорядкував усіх ченців спільному життю. Після зруйнування малих окремих келій він вирішив, щоб усі відпочивали разом з ним в одному приміщенні: тих, кого загальна трапезна об'єднувала вже для загальної трапези, він захотів об'єднати також і в загальному дорміторії, де лише ліжка були роздільними. Там була, як і в каплиці, лампада, котра світила протягом всієї ночі» [27, Гл. 170].

Зникнення першої чернечої «неформальності» на Заході, як зазначає о. Серафим (Роуз), природно, викликає певний сум; проте панування гуртожитного (киновійного) статуту було дійсно неминучим [34, с. 152]. Св. Мартін з його 80 ченцями міг жити усамітнено в Мармутьєрі як «східні архимандрити» з братією у своїх лаврах. «Можливо, на думку того ж о. Серафима, навіть декілька сот братії могли би жити так в глушині Юрських гір. Однак, коли туди прийшло багато новоначальних (більше тисячі), суворий нагляд за ними став очевидно необхідним» [34, с. 152-154].

«Ця потреба, – резюмує американський пресвітер, – відчувалась також і на Сході, як це можна бачити в гуртожитних спільнотах преп. Пахомія у Єгипті та преп. Феодосія в Палестині з їх тисячами ченців; проте лаврський і скитський ідеали залишилися жити на Сході й ніколи не були просто витіснені гуртожитним ідеалом» [34, с. 154].

Древня церква монастиря Романмутьєр, зведена у VI ст.

На Заході, як відомо, VI ст. стало добою великих творців киновітних удосконалених статутів, що склали противагу анахоретним. Серед них у першу чергу можна згадати чернечі правила Св. Кесарія Арльського [28, с. 301-314; 29, с. 208-254], Св. Бенедикта Нурсійського [30, с. 51-52], Св. Колумбана Люксельського й Боббійського, який жив у Галлії, а згодом підвизався в Італії [38, с. 94-96]. В Кондадиско також існував свій «Статут», орієнтований на «клімат країни і на необхідність праці» так само, як і на «галльську розслабленість» [27, Гл. 174].

На жаль, цей першопочатковий «Статут» монастиря Кондадиско до нашого часу не зберігся, хоча до кінця VI ст. мав шанси поширитись на Заході й, зокрема, у всьому галльському чернечому середовищі завдяки своїй організаційній специфічності (правила обителі визначали особливий індивідуалізований тип аскетичної чернечої практики і життя аскетів). Тим не менш, впливу та популярності попервах (протягом VII ст.) зазнав інший «Статут» – Св. Колумбана, особливо саме на теренах Галлії, через невимогливість до побутових обов'язків іноків та поблажливість щодо покарань монастирських насельників [40, с. 271].

Другим домінуючим на Заході і в Галлії з кінця VII ст. «Статутом», вже «орденського» типу, який в ряді параграфів нагадував суто мілітарну структуру, стали «Правила» абата Монте-Кассіно (Північна Італія), Св. Бенедикта [40, с. 271-272]. У VIII ст. вони витіснили (за сприяння Римської курії та папства) всі інші чернечі регламентації, а в останній період правління франкської династії Каролінгів (IX-X ст.) «Статут» Св. Бенедикта з Нурсії став єдиним (як взірець уніфікації й лаконічності) навіть в індивідуалістичній Галлії [34, с. 154].

Таким чином, в організаційному плані західне чернецтво до початку IX ст. вдосконалося, зміцнилося, централізувалося й остаточно сфор-

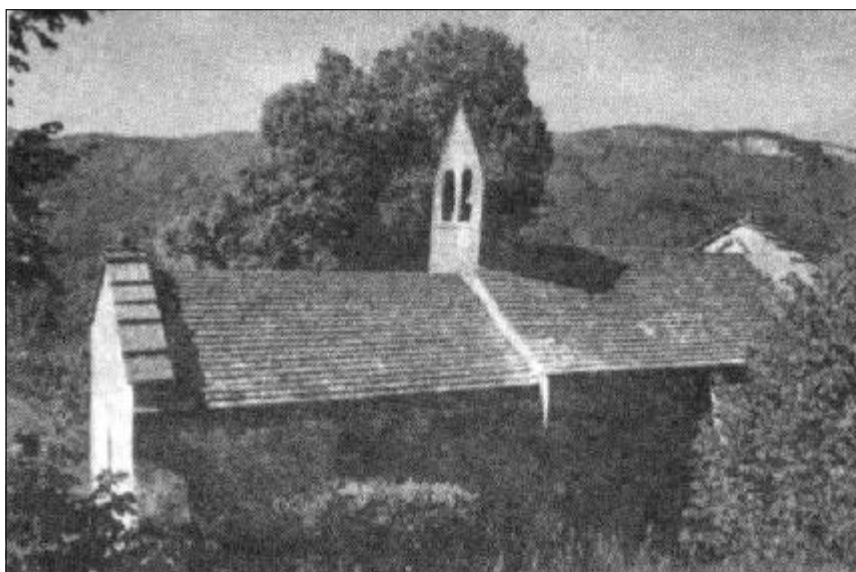

мувалося, «однак «свіжість» та «неофіційність» юного чернечого руху, як підкреслює о. Серафим, значною мірою була втрачена ... Отже, немає нічого дивного, що нас приваблює скоріш рання, «неорганізована» його фаза на Заході, ніж пізня, «організована» й усталена» [34, с. 154].

Варто також пам'ятати, що Галлія кінця V-VI ст. за рідкими винятками все ще зберігала ранній індивідуалістичний характер чернецтва, репрезентований у більшості випадків самітниками та «пустельниками-анакхоретами», які реалізовували аскетичну практику у відлюднених місцях, рідше – на околицях невеликих гірських містечок. У VI й VII ст. в Юрських горах подвижниками (преп. Гіметьєром, Св. Іллідієм, преп. Портіаном та ін.) з Кондадиско було засновано низку нових монастирів і пустиней у містах Гранво, Лак де Бонлю, Сен-Гіметьєр, Антра, Тоурс тощо [33, с. 54-55].

Обов'язковою складовою християнської агіографічної літератури доби Раннього Середньовіччя є наявність опису чудес, пророцтв і видінь того чи іншого святого. Не стало винятком і «Житіє юрських Отців». Його анонімний автор, як учень і «сотаїтник» преп. Євгенда (про що він згадує у вступі до «Житія»), так само описує деякі прояви сокровеного духовного життя галльського авви.

Зокрема, анонім розповідає про п'ять видінь, явлених святому, котрими той поділився з автором. Першим було видіння у дитинстві, коли преподобні Роман і Лупікін показали йому його духовних нащадків [27, Глл. 121-124]; його зведення (посвята) в абати двома святителями (це видіння сталося безпосередньо напередодні дня, коли Євгенд дійсно став абатом) [27, Глл. 135-136]; видіння у вигляді відвідин апостолів Петра, Павла і Андрія, які сповістили про прибуття часточок своїх мощей з Рима [27, Глл. 153-154]; видіння Св. Мартіна Турського, котрий користувався

Каплиця преп. Романа, де перебувають його мощі.

великою шаною і поклонінням в юрських монастирях V-VI ст.: Св. Мартін повідомив преп. Євгенда про те, що він охороняє (захищає) двох ченців з монастиря, які «мандрують (перебувають в дорозі. – *Б.Б.*) у справах обителі Кондадиско» [27, Гл. 160]; й останнє видіння – явлення преп. Романа і преп. Лупікіна за п'ять років до смерті авви: святі вели Євгенда в ораторій на його похованні, у той час як монастирські насельники протестували [27, Глл. 176-177].

Найбільш велике видіння преподобного за обсягом опису (текстуально) й найбільш деталізоване з точки зору наведеної фактології можна цілком доречно порівняти з подібними видіннями, що містяться у тогочасній східній агіографічній літературі [45, с. 90]. Для прикладу наведемо відповідний уривок з «Житія», де автору вдалося сконцентрувати головні (знакові) містичні «елементи» видіння на рівні загальної (мала місце як на Сході, так і на Заході) сакралізованої духовно-світоглядної християнської традиції.

«Святий отрок (Євгенд. – *Б.Б.*) у видінні був супроводжений двома ченцями і поставлений перед входом у дім його батька таким чином, що він міг уважно споглядати пильним поглядом східну частину неба з її зірками, як колись патріарх Авраам споглядав своїх незчисленних нащадків. І йому було також сказано якоюсь образною мовою: «Таким буде сем'я твоє» (Бут. 15, 5). Деякий час потому один такий собі (образ. – *Б.Б.*) з'явився тут, другий там, інший на іншому місці, поки-но вся множина їх, котра зростала, не стала незчисленною: вони оточили блаженного отрока і преподобних отців – поза будь-якого сумніву преподобних Романа і Лупікіна – котрі духовно звели (піднесли. – *Б.Б.*) його...

Це було, немовби величезний бджолиний рій, схожий на якесь медоточиве гроно, зібрався навколо них і увібрав їх в себе. Й раптово з того боку, куди був спрямований його пильний погляд, Євгенд побачив мовби величезні двері, відкриті у небесну височину, і якийсь шлях, що розлого спускався до нього звідти, оточений світлом і схожий на ледь нахилену драбину зі сходами з кристалу й ликами янголів, облачених в біле, і радісно співаючих, прямуючих разом з ним та його братами (ченцями-подвижниками. – *Б.Б.*): вони раділи (будучи в захопленні. – *Б.Б.*), вихваляючи Христа, і в той же час, незважаючи на людей, кількість яких дедалі зростала, священний страх Божий, що вразив їх, не дозволяв будь-кому поворухнути вустами, щоб вимовити щось, або головою, щоб подати знак.

Мало-помалу, з обережністю янгольські множини (сонми. – *Б.Б.*) змішалися зі смертними; янголи збирали цих земнородних, приєднуючи їх до себе і виспівуючи ту ж саму пісню, сходили (піднімались. – *Б.Б.*) знов до священних небесних обителів, так само як і прийшли. З цієї пісні святий отрок вловив лише одну фразу, фразу з Євангелія, як він зізнався роком пізніше, коли вступив до монастиря. Ось що хори янголів, які чередувалися, виспівували на кшталт антифонів (я дуже добре пам'ятаю це, тому що Євгенд сам люб'язно відкрив це мені): «Я есьмь путь й істина

й життя» (Ін. 14, 6). Далі ця велика множина (янголів. – *Б.Б.*) пішла (залишила небесну драбину. – *Б.Б.*); усяна зірками ділянка (частина. – *Б.Б.*) неба, яку споглядав він (Євгенд. – *Б.Б.*) досить тривалий час, також закрилась; отрок, бачачи себе одного на цьому місці, отямився (прокинувся. – *Б.Б.*) і здригнувся, і вражений жахом цього видіння, негайно розповів про те, що сталося (з ним. – *Б.Б.*) своєму батькові.

Благочестивий священник відразу ж зрозумів, кому повинен бути присвячений (дарований. – *Б.Б.*) такий у вищому ступені святий син. Без зволікання батько виклав йому початкові знання, і наприкінці того ж року Євгенд був доручений (переданий для виховання. – *Б.Б.*) преп. Роману... В ньому воістину злилися воедино благодатні дарування (харизматичні таланти. – *Б.Б.*), притаманні блаженним старцям, які (ці дарування. – *Б.Б.*) духовно вивели (піднесли. – *Б.Б.*) його з його земного пристановища (притулку. – *Б.Б.*), так що наступне покоління ченців уже сумнівалося, питаючи, на Лупікіна більше схожий Євгенд або ж на Романа» [27, Гл. 121-125].

Як бачимо, у цьому симптоматичному (і певною мірою «архетипному») описі символічної небесної драбини Св. Якова (Бут. 28, 12) той самий сакралізований образ, котрий преп. Євхерій використовує в «Похвалі пустелі», розповідаючи у главі 38 про «невидимі відвідини ... янголів, які радіють, і які несуть невсипущу варту над простором пустелі», автор «Життя юрських Отців» – змальовуючи духовний плід абата Кондадиско й галльського чернецтва V ст. в цілому.

Суттєва додаткова інформація про інших галльських подвижників означеної епохи зберігається у вже згадуваному вище «Житті Отців» («*Vita Patrum*») Св. Григорія Турського [2]. Даний, доволі популярний на Заході в період Середньовіччя, агіографічна пам'ятка містить стислі біографії понад двадцяти менш відомих абатів, подвижників, самітників, стовпників і аскетів, котрі підвизались у найвідлюдніших місцевостях і монастирях гірської Галлії.

Серед них в першу чергу необхідно згадати імена Св. Іллірія (309-385) [2, с. 193-200], Св. Квінтіана (453-525) [2, с. 205-212], преп. Портіана (461-527) [2, с. 213-216], Св. Галла (489-551) [2, с. 217-221], Св. Микити Ліонського (502-573) [2, с. 233-239], преп. Патрокла (510-577) [2, с. 249-254], преп. Фріарда (507-573) [2, с. 255-262], преп. Леобарда (472-530) [2, с. 321-325], преп. Ванантія Турського (334-400) [2, с. 291-297], преп. Сеноха (507-576) [2, с. 285-290], преп. Еміліана (507-576) [2, с. 269-275], преп. Калуппана (508-576) [2, с. 263-268], Св. Микити Трирського (501-566) [2, с. 296-305], преп. Монегунди (469-530) [2, с. 311-318] та ін.

В своєрідних Додатках (доповненнях) до «Життя Отців» єпископ Туру описує аскетичні подвиги Св. Сальвія (530-584) [2, с. 331-335], преп. Вулфолаїка (388-459) [2, с. 352-356], преп. Аредія (520-591) [2, с. 347-351], преп. Єпархія (514-581) [2, с. 345-346], Св. Врисія (370-444) [2, с. 336-338], преп. Хоспікія (395-453) [2, с. 339-344], самітників-пустельників Мартія, Урса й Лебата [2, с. 279-284; 307-310].

Характеризуючи загальне релігійне тло, яке відобразилося і в Галлії V ст., варто виділити його домінуючу ознаку. Головною проблемою Церкви з IV по VIII ст. залишалась, власне, сама християнізація. Темпи її реалізації вже за Константина I Великого (306-337) почали зростати, коли Імперія стала активно підтримувати нову релігію. Ревні єпископи, зі свого боку, тим не менш, не плекали жодних ілюзій щодо духовної переконаності тих, хто навернувся у нову віру з економічних або соціальних причин. І навіть коли наприкінці IV і в V ст. потік нововернених перетворився на повінь, люди в Римській імперії переходили в нову віру по одному або принаймні родинами (переважно жінки зі своїми малолітніми дітьми), але не племенами і не етнічними групами [45, с. 302].

Не варто забувати, що Церква в Імперії була федерацією досить слабо об'єднаних єпархій, кілька з яких (ті, що згодом набули статусу патріархій та екзархатів) були багатші й престижніші, аніж інші. Єпископи ставали центральними діючими особами в процесі навернення людей, які проживали в межах їхньої єпархії [45, с. 303].

Християни-індивіди (у більшості випадків представники найнижчих верств греко-римського соціуму – колишні раби, вільновідпущеники, слуги, ремісники, ветерани, жебраки і т.п.) залучали до своєї віри сусідів та родичів, але відповідальність за прийняття та випробування нововернених завжди лягала на місцевих єпископів. У великих містах, де мешкало багато священнослужителів, які могли навчати нової віри, де найдужче проявлялося державне заохочення (починаючи з часів правління імператора Феодосія I Великого (379-395), котрий зробив християнство державною релігією в 392 р.) і де найпотужніше діяв суспільний тиск, нова релігія вже наприкінці V ст. стала релігією більшості, хоча могла там залишатися і значна меншина, складена з євреїв, деяких непохитних язичників, мітраїстів і християнських еретиків [45, с. 306].

Існували неабиякі перешкоди на шляху християнізації сільської місцевості, де проживала більша частина населення Імперії. У V ст. багаті землевласники та їхнє безпосереднє оточення у більшості випадків (звичай – з кон'юнктурних причин) вже охрестилися, однак селянська маса (майбутні віллани) становила складнішу проблему. У кількох великих східних провінціях, насамперед у долині Нілу та Анатолії (сучасна Туреччина), християнство стало панівною релігією. Проте, в масштабах Імперії, ці регіони у V ст. складали виняток [46, с. 420-421].

Давні релігійні вірування вперто трималися на більшості сільських територій, у т.зв. пагусах (округах), де насильницький опір християнству чинили рідко, але пасивний опір був звичним [46, с. 425]. Коли в тому ж V ст. імперське врядування на Заході поступилося правлінню германських королів, християнство було ще переважно міською релігією в суспільстві, де міста поступово занепадали. Великі сільські території без осілого духовенства й постійних церков зазнали християнізації поверхово або взагалі лишалися у полоні традиційних політеїстичних релігійних практик [46, с. 425].

Й усе ж таки за період від V до XI ст. християнство проникло в усі верстви сільського населення, в усі «шпарини» західного суспільства, і ці успіхи беззаперечно засвідчили його стійкість, життєздатність та вміння пристосуватися до найскладніших обставин. Як і в Римській імперії, у VI та VII ст. королі та аристократія нових західних германських держав прийняли християнство і стали всіляко сприяти його зміцненню та поширенню [46, с. 432]. Проповідь християнства в сільській місцевості посилювалась, коли Західна Римська імперія розвалилась протягом V ст. Однак навіть після утворення германських держав місцевий єпископ зберіг за собою обов'язок наводити у свою віру селян, котрі проживали на території його єпархії [46, с. 433].

Непомітно, протягом тривалого часу, такі зусилля приносили успіх, але поступ був повільний і нерівномірний. Головним методом поширення християнської релігії було створення нових церков і збільшення числа священнослужителів. В Галлії, наприклад, на початку IV ст. нараховувалось 26 єпархій, а через століття – вже 70 [39, с. 48]. В Північній Італії цей процес відбувався ще швидше: від п'яти єпархій у 300 р. до п'ятдесяти в 400 р. [39, с. 49]. Зі збільшенням числа єпархій мережа церков на Заході ставала густішою, а місцеві маломасштабні заходи чернечої місіонерсько-проповідницької активності – ефективнішими [52, с. 75]. Саме ці процеси й знайшли своє яскраве відображення в традиціях агіографічної літератури, в тому числі на теренах ранньосередньовічної Галлії.

У підсумку варто відзначити наступне. Вивчення галльської агіографії V-VI ст. дозволяє констатувати, що аскетичний чернечий шлях отців-подвижників, які підвизалися у Галлії на початку епохи Раннього Середньовіччя, не був у своїй світоглядній основі суто східним, православним. Значною мірою шлях галльської аскези ґрунтувався на духовних ідеалах «апостольського» (першопочаткового) християнства. «Житіє юрських Отців», де центральними дійовими особами виступають преподобні Роман і Лупікін, з одного боку фіксує проповідницько-напучувальну й організаційну діяльність найбільш відомих тамтешніх адептів аскези V ст., з другого – описує та визначає головні умови, необхідні для досягнення успіху на ниві «духовної боротьби» і «внутрішнього самовдосконалення» поза межами киновіального (монастирського) устрою.

Джерела та література: 1. Викентий Леринский. Памятные записки Пегрина. – М.: Изд. ОФМ, 1999. – 278 с.; 2. Св. Григорий Турский. Vita Patrum. Житие Отцов. – М.: Русский Паломник, 2005. – 416 с.; 3. Св. Григорий Турский. Прибавление к Житию Отцов // Св. Григорий Турский. Vita Patrum. Житие Отцов. – М.: Русский Паломник, 2005. – С. 327-356; 4. Гонорат Массилийский. Житие святого Илария, епископа Арелатского // Арелатские проповедники V-VI вв. Сб-к исслед. и перев. – М.: Имперіум Пресс, 2004. – С. 92-127; 5. Житие святителя Григория Турского, составленное аббатом Одо // Св. Григорий Турский. Vita Patrum. Житие Отцов. – М.: Русский Паломник, 2005. – С. 29-70; 6. Иларий из Арля. Слово святого Илария о жизни святого Гонората, епископа Арелатского

// Арелатские проповедники V-VI вв. Сб-к исслед. и перев. – М.: Имперіум Пресс, 2004. – С. 59-91; 7. Св. Кесарий Арелатский. Слово 40. Объяснение того, почему святые и праведные мужи в сем веке отмщают грешникам // Арелатские проповедники V-VI вв. Сб-к исслед. и перев. – М.: Имперіум Пресс, 2004. – С. 326-329; 8. Сульпиций Север. Собеседования // Сульпиций Север (Аквитанский). Священная и церковная история. – М.: Тип. А. Смирнина, 1915. – С. 218-231; 9. Сульпиций Север. Житие святителя Мартина Турского // Сульпиций Север (Аквитанский). Священная и церковная история. – М.: Тип. А. Смирнина, 1915. – С. 232-281; 10. Cavallin S. Vitae Sanctorum Honorati et Hilarii. – Lund, 1952. – 404 p.; 11. Epitaphium S. Hilarii // Migne J.P. Patrologiae Latine. – Paris, 1854. – Vol. 50. – Col. 1245; 12. Gregorius Turonensis. Historia Francorum // Migne J.P. Patrologiae Latine. – Paris, 1959. – Vol. 71. – Col. 534-915; 13. Gregorius Turonensis. De miraculis // Migne J.P. Patrologiae Latine. – Paris, 1959. – Vol. 71. – Col. 110-234; 14. Gregorius Turonensis. De vita partum // Migne J.P. Patrologiae Latine. – Paris, 1959. – Vol. 71. – Col. 235-382; 15. Gregorius Turonensis. De Gloria martyrum. – Liverpool, 1988. – 207 p.; 16. Gregorius Turonensis. Historiarum libri decem / Ed. by R. Buchner. – Baltimor, 1956. – Vol. 2. – 363 p.; 17. Hilaire d'Arles. Vie de s. Honorat / Ed. M.D. Valentin. – Paris, 1977. – 251 p.; 18. Kolon B. Die Vita S. Hilarii Arelatensis: Eine eidographische Studie. – Paderborn, 1925. – 336 p.; 19. Regula quattuor Patrum. – Roma, 1903. – IV, 203 p.; 20. Regula Macarii. – Roma, 1908. – VII, 227 p.; 21. Sermo de vita S. Honorati // Migne J.P. Patrologiae Latine. – Paris, 1854. – Vol. 50. – Col. 1249-1272; 22. Secunda regula Patrum. – Roma, 1212. – XIX, 196 p.; 23. Vita Hilarii // Migne J.P. Patrologiae Latine. – Paris, 1854. – Vol. 50. – Col. 1219-1245; 24. Vita sancti Caesarii // Migne J.P. Patrologiae Latine. – Paris, 1862. – Vol. 67. – Col. 1001-1042; 25. Vincentius Lirinensis. Commonitorium / Ed. F. Julicher. – Tours, 1925. – 368 p.; 26. Vincentius Lirinensis. Objectiones // Migne J.P. Patrologiae Latine. – Paris, 1954. – Vol. 50. – Col. 637 – 686; 27. Vita Patrum Jurensium. – Roma, 1888. – XII, 231 p.; 28. Барди Г. Святой Кесарий // Арелатские проповедники V-VI вв. Сб-к исслед. и перев. – М.: Имперіум Пресс, 2004. – С. 301-314; 29. Клингширн У.Е. Кесарий Арелатский. Создание христианского общества в позднеантичной Галлии // Арелатские проповедники V-VI вв. Сб-к исслед. и перев. – М.: Имперіум Пресс, 2004. – С. 208-254; 30. Карсавин Л.П. История европейской культуры: В 5-ти т. – СПб.: Алетейя, 2003. – Т. I. Римская империя, христианство и варвары. – 334 с.; 31. Певницкий В.А. Арелатские проповедники V-VI вв. (Св. Гонорат и Иларий Арелатские) // Труды Киевской Духовной Академии, 1870. – Т. 1. – С. 611-676; 32. Певницкий В.А. Арелатские проповедники V-VI вв. Кесарий Арелатский // Труды Киевской Духовной Академии, 1870. – Т. 2. – С. 568-670; 33. Предтеченский С.И. Развитие влияния папского престола на дела западных церквей до конца IX в. – Казань: Тип. Каз. Дух. Акад., 1891. – 395 с.; 34. Серафим (Роуз), пресв. Православная Галлия // Св. Григорий Турский. Vita Patrum. Житие Отцов. – М.: Русский Паломник, 2005. – С. 71-178; 35. Солодовников В.В. Ранние соборы. Мерovingская Галлия VI-VIII вв. – М.: Духовное возрождение, 2004. – 427 с.; 36. Фокин А.Р. Преп. Иоанн Кассиан // Арелатские проповедники V-VI вв. Сб-к исслед. и перев. – М.: Имперіум Пресс, 2004. – С. 330-361; 37. Фокин А.Р. Проспер Аквитанский // Арелатские проповедники V-VI вв. Сб-к исслед. и перев. – М.: Имперіум Пресс, 2004. – С. 362-382; 38. Хор Ф.Р. Западные Отцы. – М.: Русский Паломник, 2005. – 416 с.; 39. Beck H.G.J. The Pastoral Care of Souls in South-East France during the Sixth Century. – Rome, 1950. – 275 p.; 40. Bury J.B. A history of later Roman Empire from Arcadius to Irene (395 A.D. to 800 A.D.). – L. – N.Y. – Vol. I. – 1889. – X, 556 p.; 41. Chadwick

O. John Cassian. – Cambr.: Universal Press, 1968. – 335 p.; **42.** Cooper-Marsdin A.C. The History of the Island of Lerins. – Cambr.: Universal Press, 1914. – 218 p.; **43.** De Letter P. Prosper of Aquitaine: Defense of St. Augustine // Antient Christian writers, 1963. – № 32. – P. 88-122; **44.** Frank K.S. John Cassian on John Cassian // Sources Chretiennes, 1968. – № 30. – P. 418-433; **45.** Grillmeier A. Christ in Christian tradition. – L.: Albion, 1965. – Vol. I. – 458 p.; **46.** Goffart W. The Narrators of Barbarian History. – Princeton (New Jersey), 1988. – 725 p.; **47.** Labrousse M. Saint Honorat. – Bellefontaine, 1995. – 345 p.; **48.** Mathisen R.W. Hilarius, Germanus and Lupus. The Aristocratic Background of the Chelidonius Affair // Phoenix, 1979. – № 33. – P. 160-169; **49.** Markus R.A. Chronicle and Theology: Prosper of Aquitaine. The Inheritance of Historiography. – Exter: Line Books, 1986. – 386 p.; **50.** Stewart C. Cassian the Monk. – Oxf.: Universal Press, 1998. – 410 p.; **51.** Troeltsch E. The social teaching of the Christian churches. – Chicago – L., 1981. – Vol. I. – VIII, 483 p.; **52.** Wallace-Hardrill J.M. The Frankish Church. – Oxf.: Universal Press, 1985. – 543 p.

УДК 930.2:004.738.5

Іван ВОРОТНЯК

**ІНФОРМАЦІЙНА ЕВРИСТИКА:
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ВИВЧЕННЯ
СТАРОДАВНЬОЇ І СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ІСТОРІЇ
ЗА ДОПОМОГОЮ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ**

Дана стаття присвячена питанню використання інтернет-ресурсів у процесі вивчення стародавньої і середньовічної історії. Здійснено контент-аналіз російсько- і україномовних web-сайтів, на яких представлені тексти джерел, монографії та наукові статті з історії стародавнього світу і середніх віків. Визначені основні проблеми і перспективи подальшого використання інтернет-ресурсів у наукових дослідженнях і освітньому процесі.

Ключові слова: історія стародавнього світу, історія середніх віків, історична інформатика, контент-аналіз, інформаційна евристика.

Іван ВОРОТНЯК

**ИНФОРМАЦИОННАЯ ЭВРИСТИКА:
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИЗУЧЕНИЯ
ДРЕВНЕЙ И СРЕДНЕВЕКОВОЙ ИСТОРИИ
С ПОМОЩЬЮ ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСОВ**

Данная статья посвящена вопросу использования интернет-ресурсов в процессе изучения древней и средневековой истории. Осуществлен контент-анализ русско- и украиноязычных web-сайтов, на которых представлены тексты источников, монографии и научные статьи по истории древнего мира и средних веков. Определены основные проблемы и перспективы дальнейшего использования интернет-ресурсов в научных исследованиях и образовательном процессе.

Ключевые слова: история древнего мира, история средних веков, историческая информатика, контент-анализ, информационная эвристика.